

Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu

Editörler: İbrahim H. DİKEN • Hatice BAKKALOĞLU

7. Baskı

 PEGEM
AKADEMI

Editörler: İbrahim H. DİKEN - Hatice BAKKALOĞLU

ZİHİN YETERSİZLİĞİ VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

ISBN 978-605-318-634-2

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMI

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ekim 2016, Ankara

7. Baskı: Temmuz 2023, Ankara

Yayın-Proje: Ferdi Akkaya

Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Kuyrukcu

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım AŞ

Saray Mah. 126. Cad. No: 20/A

Kazan/ANKARA

Tel: (0312) 802 00 53-54

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 49180

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

1. ZİHİN YETERSİZLİĞİ: TANIM, SINIFLAMA, YAYGINLIK VE NEDENLER
Doç. Dr. Selma AKALIN
ORCID No: 0000-0002-3081-4457
2. ZİHİN YETERSİZLİĞİ: ÖZELLİKLER
Doç. Dr. Nuray ÖNCÜL
3. ZİHİN YETERSİZLİĞİ: TARAMA, TANILAMA VE DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Gamze ALAK
ORCID No: 0000-0002-4054-5617
4. ZİHİN YETERSİZLİĞİ: EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜRECİ
Doç. Dr. Meral Çilem ÖKCÜN-AKÇAMUŞ
ORCID No: 0000-0003-3297-9711
5. ZİHİN YETERSİZLİĞİ: İYİ UYGULAMALAR
Doç. Dr. Şeyda DEMİR
ORCID No: 0000-0002-7344-7853
6. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): TANIM, SINIFLAMA, YAYGINLIK ve NEDENLER
Öğr. Gör. Ali KAYMAK
ORCID No: 0000-0001-7699-2569
7. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): ÖZELLİKLER
Doç. Dr. Gökhan TÖRET
ORCID No: 0000-0001-8801-2310
8. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): TARAMA, TANILAMA VE DEĞERLENDİRME
Doç. Dr. Veysel AKSOY
ORCID No: 0000-0003-1020-8326
Arş. Gör. Şerife ŞAHİN
9. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜRECİ
Prof. Dr. Yeşim GÜLEÇ-ASLAN
ORCID No: 0000-0003-0283-2129
10. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): İYİ UYGULAMALAR
Öğr. Gör. Dr. Onur ÖZDEMİR

11. ZİHİNSEL YETERSİZLİK VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA
(OSB) AİLELER VE TUTUMLAR

Arş. Gör. Dr. Güleşan Özge KALAYCI

ORCID No: 0000-0002-7627-8477

Öğr. Gör. Cem KALAYCI

12. ZİHİN YETERSİZLİĞİ VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB):
ÜLKEMİZDE YASAL DÜZENLEMELER VE HAKLAR

Doç. Dr. Zeynep BAHAP-KUDRET

ORCID No: 0000-0001-5192-0892

ÖN SÖZ

Gelişimsel Yetersizlik grubu içerisinde yaygınlığı en yüksek olan iki grup olan Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu gruplarını bu kitapta tanıtmaya çalıştık. Kitap Özel Eğitim Öğretmenliği Lisans programında okuyan öğrenciler başta olmak üzere Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu hakkında güncel ve giriş düzeyinde temel bilgiler elde etmek isteyen tüm okuyucular için hazırlanmıştır.

Kitapta Zihin Yetersizliği grubunu tanıtan beş ve Otizm Spektrum Bozukluğu'nu tanıtan beş ve iki de ortak bölüm olmak üzere toplam 12 bölüm yer almaktadır. Kitabın birinci bölümü Zihin Yetersizliği'nin "tanımı, sınıflandırması, yaygınlık ve nedenleri" üzerine odaklanırken, ikinci bölümü "özellikler" üzerine, üçüncü bölümü ise "tarama, tanılama ve değerlendirme" süreçlerine odaklanmaktadır. Zihin Yetersizliği olan bireylerin "eğitim ve öğretim süreci" kitabın dördüncü bölümünü oluştururken, beşinci bölüm Zihin Yetersizliği olan bireylerin eğitimi alanında "iyi uygulamalar" açıklanmaktadır.

Kitabın altıncı bölümü Otizm Spektrum Bozukluğu'nun "tanımı, sınıflandırması, yaygınlık ve nedenleri" üzerine odaklanırken, yedinci bölümü "özellikler" üzerine, sekizinci bölümü ise "tarama, tanılama ve değerlendirme" süreçlerine odaklanmaktadır. Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireylerin "eğitim ve öğretim süreci" kitabın dokuzuncu bölümünü oluştururken, onuncu bölüm Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireylerin eğitimi alanında "iyi uygulamalar" açıklanmaktadır.

Kitabın onbirinci ve onikinci bölümünde "aileler ve tutumlar" ve "ülkemizde yasal düzenlemeler ve haklar" konularına, Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu alanları ortak ele alınarak odaklanılmıştır.

Kitabın yazımına farklı üniversitelerde özel eğitim alanında görev yapan öğretim elemanları katkı vermiştir. Başta yazarlara ve sonra PEGEM AKADEMİ'ye kitabın okuyucular ile buluşmasını sağladıkları için teşekkür eder, kitabın özel eğitim alanına katkı getirmesini dileriz.

Prof. Dr. İbrahim H. Diken
Prof. Dr. Hatice Bakkaloğlu

Eş Editörler

İÇİNDEKİLER

Bölümler ve Yazarları.....	iii
Ön Söz.....	v

1. BÖLÜM

ZİHİN YETERSİZLİĞİ: TANIM, SINIFLAMA, YAYGINLIK VE NEDENLER

GİRİŞ.....	2
ZİHİN YETERSİZLİĞİNİN TANIMI.....	3
ZİHİN YETERSİZLİĞİNİN SINIFLAMASI.....	10
Psikolojik Sınıflama.....	10
Eğitsel Sınıflama.....	11
Destek Türlerine Göre Sınıflama.....	13
ZİHİN YETERSİZLİĞİNİN YAYGINLIĞI.....	15
ZİHİN YETERSİZLİĞİNİN NEDENLERİ.....	16
Önemli Noktalar (Dikkat).....	21
Özet.....	21
Yararlanılan Kaynaklar.....	23

2. BÖLÜM

ZİHİN YETERSİZLİĞİ: ÖZELLİKLER

GİRİŞ.....	26
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN ÖĞRENME VE BİLİŞSEL ÖZELLİKLERİ.....	27
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN DUYGUSAL VE SOSYAL ÖZELLİKLERİ.....	32
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN DİL VE KONUŞMA ÖZELLİKLERİ.....	38
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN MOTOR/FİZİKSEL VE SAĞLIK ÖZELLİKLERİ.....	42
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN DAVRANIŞ ÖZELLİKLERİ.....	46
Önemli Noktalar (Dikkat).....	50
Özet.....	50
Yararlanılan Kaynaklar.....	52

3. BÖLÜM

ZİHİN YETERSİZLİĞİ: TARAMA, TANILAMA VE DEĞERLENDİRME

GİRİŞ.....	59
ERKEN ÇOCUKLUK ÖZEL EĞİTİM (EÇÖE) HİZMETLERİ	59
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERDE TARAMA	65
Doğum Öncesi (Prenatal) Tarama	65
Yenidoğan (Neonatal) ve Doğum Sonrası (Postnatal) Tarama	68
Tarama Araçları	70
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERDE TANILAMA VE DEĞERLENDİRME.....	75
Zihinsel İşlevlerin Değerlendirilmesi	76
Uyumsal Davranışların Değerlendirilmesi	81
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN TANILANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİNDE YAŞANAN GÜÇLÜKLER VE OLASI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	84
Önemli Noktalar (Dikkat).....	87
Özet	88
Yararlanılan Kaynaklar	89

4. BÖLÜM

ZİHİN YETERSİZLİĞİ: EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜRECİ

GİRİŞ.....	95
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE YÖNELİK EĞİTİM PROGRAMLARI.....	95
Erken Çocukluk Özel Eğitimi.....	96
Erken Müdahale/Eğitim (EM).....	97
Okul Öncesi Özel Eğitim.....	99
İlköğretim Birinci Kademe Özel Eğitimi.....	102
Okul Çağı Özel Eğitimi.....	102
İlköğretim Döneminde Zihin Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi.....	104
Ortaöğretim Döneminde Zihin Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitimi.....	105
Yetişkinlik Döneminde Özel Eğitim	106
Okuldan Yetişkinliğe/İşe/Toplumsal Yaşama Geçiş.....	107

ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE HİZMET SUNMA MODELLERİ	111
Erken Çocukluk Döneminde Hizmet Sunma Modelleri	111
Okul Çağında Hizmet Sunma Modelleri	113
Genel Eğitim Sınıfları.....	113
Özel Eğitim Sınıfları.....	114
Gündüzlü ve Yatılı Özel Eğitim Okulları.....	115
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN EĞİTİMİNDE KULLANILAN ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ	116
Doğrudan Öğretim	116
Akran Aracılı Öğretim.....	118
İşbirliği ile Öğrenme	119
Yanlızsız Öğretim.....	120
Doğal Öğretim	121
Önemli Noktalar (Dikkat).....	122
Özet	123
Yararlanılan Kaynaklar	124

5. BÖLÜM

ZİHİN YETERSİZLİĞİ: İYİ UYGULAMALAR

GİRİŞ.....	131
GELİŞİMSEL AÇIDAN UYGUN UYGULAMALAR.....	131
ÖNERİLEN UYGULAMALAR.....	135
Liderlik.....	136
Değerlendirme	137
Çevre/Ortam	137
Aile	138
Öğretim.....	138
Etkileşim	139
Ekip ve İşbirliği	139
Geçiş.....	140
KANITA/DELİLE DAYALI YA DA BİLİMSEL DAYANAKLI UYGULAMALAR.....	141

Geçerliliği Kanıtlanmamış Müdahalelerin Albenisi.....	147
EN İYİ UYGULAMALAR	149
Ailelerin Sürece Dahil Edilmesinde Kullanılabilecek En İyi Uygulamalar.....	149
Öğretim Sürecinde Kullanılabilecek En İyi Uygulamalar	149
Kapsamlı Müdahale Paketleri ve Aşamalı Modeller.....	151
Müdahaleye Tepki Modeli.....	154
Temel Yapı Taşları.....	155
Önemli Noktalar (Dikkat).....	157
Özet	157
Yararlanılan Kaynaklar	159

6. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): TANIM, SINIFLAMA, YAYGINLIK VE NEDENLER

GİRİŞ.....	164
TANIM	166
TANI ve SINIFLAMA.....	170
YAYGINLIK ve NEDENLER	179
Önemli Noktalar (Dikkat).....	184
Özet	185
Yararlanılan Kaynaklar	187

7. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): ÖZELLİKLER

GİRİŞ.....	192
Duyusal Özellikler.....	193
Akademik Beceri Özellikleri.....	195
Ebeveynleri ile Olan Etkileşimleri.....	198
Sosyal, Davranış ve Duygu Özellikleri.....	200
Sosyal Özellikleri	200
Davranış Özellikleri	202
Duygu Özellikleri	204

Dil Özellikleri.....	205
Sözel Olmayan Sosyal İletişim Becerileri Özellikleri.....	210
Ortak Dikkat	211
Taklit.....	212
Oyun	215
Motor Beceri Özellikleri.....	217
Günlük Yaşam Beceri Özellikleri	218
Önemli Noktalar (Dikkat).....	220
Özet	221
Yararlanılan Kaynaklar	222

8. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): TARAMA, TANILAMA VE DEĞERLENDİRME

GİRİŞ.....	230
Tarihsel Gelişim	231
TARAMA	233
1. Düzey Tarama Modeli	234
2. Düzey Tarama Modeli	235
TANILAMA	237
DSM-IV-TR OSB Tanı Ölçütleri	240
DSM-5 OSB Tanı Ölçütleri	243
ICD-10 (2010) OSB Tanı Ölçütleri	245
DEĞERLENDİRME.....	250
Sosyal ve Uyumsal Davranışların Değerlendirilmesi	252
Dil ve İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi	254
Eğitsel Değerlendirme	256
Önemli Noktalar (Dikkat).....	257
Özet	258
Yararlanılan Kaynaklar	259

9. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜRECİ

Giriş.....	264
Eğitim ve Öğretim Uygulamaları.....	265
Uygulamalı Davranış Analizi (UDA).....	266
Ayrık Denemelerle Öğretim (ADÖ).....	268
Doğal Öğretim Yöntemleri.....	269
Temel Tepki Öğretimi.....	269
Erken Yoğun Davranışsal Eğitim (EYDE).....	270
PCDI (Princeton Child Development Institute) Program.....	270
Denver Erken Müdahale Modeli (The Early Start Denver Model/ESDM).....	270
EĞİTİM VE ÖĞRETİM ORTAMLARI.....	271
EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜRECİNDE DİKKAT EDİLMESİ	
GEREKEN ETMENLER.....	271
Önemli Noktalar (Dikkat).....	274
Özet.....	274
Yararlanılan Kaynaklar.....	275

10. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): İYİ UYGULAMALAR

GİRİŞ.....	282
İYİ UYGULAMA İLKELERİ.....	285
OSB'nin Değerlendirilmesi.....	285
OSB'ye Yönelik İlk Müdahaleler.....	286
Öğretmenler İçin Genel Bir Uygulama Çerçevesi.....	287
KANITA DAYALI UYGULAMALAR.....	288
Arttırılmak İstenen Davranışlar/Beceriler.....	291
Azaltılmak İstenen Davranışlar.....	293
Yerleşmiş Uygulamalar.....	293
Davranışsal Müdahaleler.....	293
Bilişsel Davranışsal Müdahale Paketi.....	294
Küçük Çocuklara Yönelik Kapsamlı Davranışsal Müdahaleler.....	294

Dil Eğitimi (İfade Edici)	295
Model Olma	295
Doğal Öğretim Stratejileri	296
Aile Eğitimi Paketi	297
Akran Eğitimi Paketi	297
Temel Tepki Öğretimi	299
Çizelgeler	299
Replikler.....	300
Kendini Yönetme	301
Sosyal Beceriler Paketi	302
Öykü Temelli Müdahaleler	303
Gelişmekte Olan Uygulamalar.....	303
Destekleyici ve Alternatif İletişim Sistemleri.....	303
Gelişimsel İlişki Temelli Müdahaleler	304
Teknoloji Temelli Müdahaleler.....	305
Yerleşmemiş Uygulamalar.....	306
Özet	307
Yararlanılan Kaynaklar	307

11. BÖLÜM

ZİHİNSEL YETERSİZLİK VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA (OSB) AİLELER VE TUTUMLAR

GİRİŞ.....	312
Zihinsel Yetersizliği ve OSB'li Çocuğu Olan Ailelerin Özellikleri.....	313
ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ VEYA OSB OLAN ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN TEPKİLERİ VE EVRELERİ	314
AŞAMA MODELİ.....	315
Şok ve İnkâr.....	315
Suçluluk ve Öfke	315
Pazarlık	316
Umutsuzluk ve Depresyon	316
Kabullenme	316
Kronik/Sürekli Üzüntü Modeli.....	317

Kişisel Yapılanma Modeli	318
Çaresizlik, Güçsüzlük ve Anlamsızlık.....	318
Ailelerin Yaşadığı Psikolojik Süreçler	319
Ailelerin Yaşadığı Sosyal-Duygusal Süreçler	320
TUTUM.....	323
Zihinsel Yetersizliği veya OSB Olan Çocuğa Yönelik Tutumlar.....	325
Zihinsel Yetersizliği veya OSB Olan Çocuklara Yönelik Tutumların Değiştirilmesi.....	328
Önemli Noktalar (Dikkat).....	329
Özet	329
Yararlanılan Kaynaklar	330

12. BÖLÜM

ZİHİN YETERSİZLİĞİ VE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB): ÜLKEMİZDE YASAL DÜZENLEMELER VE HAKLAR

GİRİŞ.....	336
YASAL DÜZENLEMELER VE HAKLARA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR	337
YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE İLİŞKİN ULUSLARARASI YASAL DÜZENLEMELER	339
İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (1948).....	339
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950)	339
Avrupa Sosyal Şartı (1961).....	339
Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisi.....	340
Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesi	340
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989).....	341
Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar Bildirisi (1993)	341
Özel Eğitim Hakkında Salamanca Bildirisi (1994)	342
Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2006).....	342
YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE İLİŞKİN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDEKİ (ABD) YASAL DÜZENLEMELER.....	344
Mesleki Rehabilitasyon Yasası (Amendment to Vocational Rehabilitation Act)-(1973)	345
Tüm Engelli Çocuklar İçin Eğitim Yasası (Education for All Handicapped Children Act)-1975.....	345

Engelli Bireylerin Eğitimi Yasası (Individuals with Disabilities Education Act-IDEA)-(1990).....	347
Engelli Amerikalılar Yasası (Americans with Disabilities Act -ADA)-(1990)	348
Hiçbir Çocuk Geride Kalmasın Yasası (No Child Left Behind)-(2001).....	349
YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE İLİŞKİN AVRUPA'DAKİ YASAL DÜZENLEMELER	351
YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE İLİŞKİN TÜRKİYE'DEKİ YASAL DÜZENLEMELER.....	352
2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu (1983)	353
573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997)	354
Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2005)	355
Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006)	356
TÜRKİYE'DE YASAL DÜZENLEMELER KAPSAMINDA YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN SAHİP OLDUKLARI HAKLAR VE ALDIKLARI HİZMETLER	359
Bakım Hizmetleri	360
Eğitim Hizmetleri.....	360
Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Hizmetleri.....	361
Erişilebilirlik ve Ulaşılabilirlik Hizmetleri	361
İstihdam Hizmetleri.....	362
Sağlık ve Sosyal Güvenlik Hizmetleri	363
Mali Kolaylık Hizmetleri	364
Sosyal Hayata İlişkin Hizmetler	364
Önemli Noktalar (Dikkat).....	365
Özet	366
Yararlanılan Kaynaklar	367
Yazarların Özgeçmişleri.....	371